

Farsça metnini birlikte yayımladı. Kitap daha sonra aynı metne dayanılarak Abdülchaliğ Achundow tarafından *Die Pharmakologischen Grundsätze des Abu Mansur Muwaffak bin Ali Harawi* başlığıyla Almanca'ya çevrildi (Halle 1893, 1968). Eserin son zamanlarda Ahmed-i Behmenyâr ve Hüseyin Mahbûbî-i Erdekânî tarafından da yeni bir neşri yapılmıştır (Tahran 1346 hş./1967).

Kitâbü'l-Ebniye, tıp alanındaki bu şöhretinin yanında ayrıca gerek üslûbu gerekse dil sadeliği ve ifade güzelliği bakımından Farsça nesrin en güzel örneklerinden biri kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânî-fi's-Şi'a*, Beyrut, ts., II, 356; Flügel, *Handschriften*, II, 534-536; Browne, *LHP*, I, 11, 478; A. Fonahn, *Zur Quellenkunde der persischen Medizin*, Leipzig 1910, s. 80, nr. 224-226; Storey, *Persian Literature*, II, 199-200; G. Lazard, *La Langue des plus anciens monuments de la prose persane*, Paris 1963, s. 45-48; Sezgin, *GAS*, III, 187, 201; M. Minovi, *Introduction to the Photostatic*, Tahran 1344 hş./1966; Ullmann, *Die Medizin*, s. 266-267; C. L. Elgood, *Târîh-i Pizîşkt-yi Îrân* (trc. Muhsin Câvidan), Tahran 1352 hş./1974, s. 520; Sarton, *Introduction*, I, 678-679; Muhammed-i Kazvîni, *«Qadîmterîn Kitâb der Zebân-i Fârsî-yi Hâliye»*, *Bîst Maqâle*, Tahran 1363 hş., I, 65-68; Selim Ammar, *Médecins et médecine de l'Islam*, Paris 1984, s. 205; Safâ, *Edebiyyat*, I, 625; Mahmûd Necmâbâdî, *Târîh-i Tîb der Îrân pes ez İslâm*, Tahran 1366 hş., s. 634-640; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim* (trc. İlhan Kutluer), İstanbul 1989, s. 187; DMF, I, 35, 194; L. Richter-Bernburg, *«Abû Mansûr Mowaffaq b. Ali Heravi»*, *Elr.*, I, 336-337.

ALİ HAYDAR BAYAT

EBÛ MANSÛR el-İCLÎ

(أبو منصور الجلي)

(ö. 123/741 [?])

Aşırı Şii firkalarından

Mansûriyye'nin peygamberlik iddiasında bulunan kurucusu.

Kisf (gökten düşen kütle) ve Hannâk (boğucu) lakaplarıyla anılmakta olup hakkında yeterli bilgi yoktur. Mevcut rivayetlerden Sevâdülkûfe yerlilerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Halef el-Kummî ve Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, onun Abdülkays kabilesinden olduğunu ileri sürerlerse de nisbesine bakarak Arap asıllı olduğunu ve Benî İcl kabilesine mensup bulunduğunu söylemek daha isabetli görünmektedir. Nevbahtî'nin, Ebû Mansûr'un okuma yazma bilmedi-

ği şeklindeki rivayetini ihtiyatla karşılamalıdır. Zira onun yetişmesinde, Küfe'deki aşırı Keysânî Şii'lerinden Leylâ en-Nâitiyye'nin öğrencisi Meylâ'nın geniş ölçüde tesirleri bulunduğu bilinmektedir. İclî'nin literatürde yer alan düşüncelerinde İslâmî gelenek yanında yahudi, hristiyan ve gnostik felsefî birikime alışılmışın dışında âşina olduğunun görülmesi, ayrıca Farsça bilmesi ümmî olmadığını ortaya koyar. Çağındaki aşırılarından Mugîre b. Saîd el-İclî'nin yakınları olan yedi kişi arasında adı geçmemekle birlikte Mugîre'den etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ebû Mansûr, dinî görüşlerinden dolayı Emevîler'in Irak valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî tarafından öldürülmüştür. Ali Sâmi en-Neşşâr ve Mustafa eş-Şibî ölüm tarihini 121 (739), C. Cahen 123 (741) olarak gösteriyorlarsa da bu konudaki kaynaklarda kesin bir tarih mevcut değildir. Öldürme olayının Yûsuf b. Ömer es-Sekafî'nin valilik yıllarında (738-745) vuku bulunduğu muhakkaktır.

Ebû Mansûr, dinî hayatının ilk dönemlerinde Muhammed el-Bâkır'ın imâmeti kendisine bıraktığını ileri sürerek imamlığını ilân etmişti. Ancak kaynaklar Bâkır'ın Ebû Mansûr'u kesinlikle reddettiğini, Ca'fer es-Sâdık'la da ihtilâfa düştüğünü ve Ca'fer'in kendisini üç defa lânetlediğini bildirmektedir. Bu durum onu başka yollarla imâmetini açıklamaya sevk etmiştir.

Onun Şii düşünceye getirdiği en aşırı iddia, kendisinin Allah'ın huzuruna yükseldiği şeklindeki beyanıdır. Buna göre Allah onu semaya çıkarmış, eliyle başını okşamış ve sonra kendisine Süryânîce (Ebû Amr el-Keşşî'ye göre Farsça, bk. *Ricâlü'l-Keşşî*, s. 256) hitap ederek yeryüzüne dönmesini ve tebliğde bulunmasını emretmiştir. Nitekim Ebû Mansûr buna dayanarak, "Onlar gökten bir parçanın (kisf) düştüğünü görseler, birbiri üstüne yığılması bulutlardır derler" meâlindeki âyetin (et-Tür 52/44) kendisinin yeryüzüne geri gelişine işaret ettiğini ileri sürmüştür. Onun bu iddiası muhtemelen, bir adım daha ileri giderek ortaya atacağı peygamberlik iddiasını desteklemek gayesini güdüyordu. Nitekim imâmet terimini nübüvve çevirerek Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkır ve kendisinin peygamberliğini ilân ettikten sonra oğullarından altısının kendisinden sonra nübüv-

vetle görevlendirileceğini ve onların sonuncusunun aynı zamanda mehdî olacağını bildirmiştir. Peygamberliğin kesintisiz devam ettiğini, vahyin sürekli olarak yenilendiğini iddia eden Ebû Mansûr Hz. Muhammed'e sadece vahiy indirildiğini, te'vil ve açıklanmasının ise kendisine bırakıldığını ileri sürmüştür.

Ebû Mansûr'a göre Allah'ın yarattığı ilk insan "kelime" yani Hz. İsâ, ikincisi de Ali b. Ebû Tâlib'dir. Kaynaklar, onun mensuplarının herhangi bir hususu teyit etmek için "kelime"ye yemin ettiklerini kaydetmektedir. Ona göre cennet ve cehennem birer insandır. Cennet zamanın imâmı, cehennem de düşmanıdır. Bir rivayete göre ise cennet dünya nimetleri ve zevki, cehennem de dünyanın sıkıntılarıdır. Haramları ve yasakları, Allah'ın sevilmesini istemediği kişilerin adları olarak te'vil eden Ebû Mansûr'a göre zina, içki, kumar, domuz eti, ölü hayvan ve kan gibi haram kılınmış şeyler de mubahtır; bunların her biri bazı düşmanlara delâlet etmektedir. Bu düşüncesini, inanan ve iyi davranışlarda bulunanların yiyip içtikleri şeylerden ötürü vebale girmeyeceklerini ifade eden âyetlere (el-Mâide 5/5, 93) dayandıran Ebû Mansûr cennet, cehennem ve haramları tamamen sembolik kavramlar olarak görmüştür.

Kaynakların hemen hemen ittifakla belirttiğine göre Ebû Mansûr, taraftarlarına mezheplerine katılmayanları boğarak öldürmelerini emretmiş ve mallarını gasbetmelerine izin vermiştir. Hatta İbn Ebû Ya'lâ'ya göre düşmanlarından kırk kişiyi öldürenin mutlaka cennete gideceğini söylemiştir (*Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 33). Muhaliflerini boğarak öldürme emrinden dolayı da kendisine "Hannâk" lakabı verilmiştir. Ebû Mansûr'un terör niteliği taşıyan çeşitli eylemlerde bulunması ve bunları âdeta müesseseseleştirilmesi İslâm tarihinde dikkat çekici bir olaydır.

Ebû Mansûr, Şîa bünyesindeki aşırı düşünceleriyle kendisinden sonra gelen grup ve firkalar üzerinde etkili olmuştur. Semaya yükseltilmesi ve Allah'la görüşmesi düşüncesi aşırı Süfiyye'ye mi'râc-ı ruhî şeklinde aksetmiş, te'ville ilgili görüşleri İsmâiliyye ve Karmatîler üzerinde müessir olmuştur. Vahyin sürekliliği ve peygamberliğin devamı konusundaki fikirleri ise Bahâîler tarafından benimsenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Kuteybe, *Te'vîlû muhtelifi'l-ḥadîṣ*, Beyrut 1393/1972, s. 72-73; a.mlf., *el-Ma'ârif* (Ukâşe), s. 623; Nevbahtî, *Fırâku's-Sî'a*, Necef 1959, s. 59-60; Es'arî, *Maḳâlât* (Ritter), s. 9-10; İbn Abdürrabbih, *el-İḥdû'l-ferîd*, I, 267; Ebû Halef el-Kummî, *Kitâbü'l-Maḳâlât*, Tahran 1964, s. 46-47, 66; Bağdâdî, *Uşûlû'd-dîn*, s. 331; a.mlf., *el-Farḳ* (Kevserî), s. 138, 149; a.mlf., *Mezhepler Arasındaki Farklar* (trc. E. Ruhi Fiğlalî), İstanbul 1979, s. 202, 223, 224; İbn Hazm, *el-Faşl*, IV, 185; İsfarayînî, *et-Tebsîr* (Kevserî), s. 70; İbn Ebû Ya'la, *Ṭabakâtü'l-Hanâbile*, I, 33; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 178-179; a.e., Âtîf Efendi Ktp., nr. 1373, vr. 75^a; Neşvân el-Himyârî, *el-Hürû'l-în* (nşr. Kemâl Mustafa), Kahire 1948, s. 169; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü'iblis*, Kahire 1966, s. 95; Abdullah b. Hasan el-İrâkî, *el-Fırâku'l-müfterika beyne ehli'z-zeyğ ve'z-zendeḳa* (nşr. Yaşar Kutluay), Ankara 1961, s. 41; a.mlf., *Sapıklarla Dinsizlerin Çeşitli Mezhepleri* (trc. Yaşar Kutluay), Ankara 1962, s. 38; Cürċânî, *Şerḥü'l-Mevâkıf*, II, 484; Kalhâtî, *el-Keşf ve'l-beyân*, British Museum, Or., nr. 2606, vr. 222^b; Ebû Amr el-Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî*, Kerbelâ 1963, s. 256; Şeybî, *eş-Şıla*, II, 139-141; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 87-93; Abdullah Sellûm es-Sâmerrâî, *el-Gulûb ve'l-fırâku'l-Gâliyye fi'l-ḥadâretü'l-İslâmiyye*, Bağdad 1982, s. 97-99; B. Lewis, *The Assassins*, London 1985, s. 128; I. Friedlaender, "The Heterodoxies of the Shiites in the Presentation of Ibn Hazm", *JAOS*, XXVIII (1907), s. 34, 62-63; XXIX (1909), s. 89, 90, 92-96; W. M. Watt, "Shiism Under the Umayyads", *JRAS* (1960), s. 168; Claude Cahen, "Points de vue sur la revolution 'Abbaside", *RH*, CCVII (1963), s. 315; W. F. Tucker, "Abû Mansur el-İjli and the Mansuriyya: a Study in Medieval Terrorism", *Isl.*, LIV (1977), s. 66-76; a.mlf., "Ebû Mansûr el-İclî ve Mansûriyye" (trc. E. Ruhi Fiğlalî), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Ankara 1982, s. 217-229.

ETHEM RUHI FIĞLALI

EBÜ MANSÜR es-SEÂLİBÎ

(bk. SEÂLİBÎ, Ebû Mansûr).

EBÜ MA'ŞER el-BELHÎ

(Abu Meşer el-Belhi)

Ebû Ma'şer Ca'fer b. Muhammed
b. Ömer el-Belhî
(ö. 272/886)

IX. yüzyılın
önde gelen müslüman astronom
ve astrologlarından.

20 Safer 171 (10 Ağustos 787) tarihinde Belh'te doğdu ve ilk öğrenimini burada yaptı. Muhtemelen Me'mûn döneminde (813-833) Bağdat'a giderek kırk yedi yaşına kadar hadis ilmiyle meşgul oldu. Klasik kaynakların bildirdiğine göre akli ilimlerle uğraşanları eleştiren, bu arada filozof Ya'kûb b. İshak el-Kindî'nin

nin aleyhinde bulunan ve halkı da bu yönde kışkırtan Ebû Ma'şer, Kindî'nin zekice hazırladığı bir plan sonucunda matematikle ilgilenmeye başlamış, sonra da kendisini şöhrete kavuşturan astronomi ve astrolojiye merak sarmış, böylece Kindî onun eleştirilerine hedef olmaktan kurtulmuştur (İbnü'n-Nedîm, s. 386). Başka bir rivayete göre ise hacca gitmek üzere Horasan'dan ayrılan Ebû Ma'şer, Bağdat'ın yakınındaki Kerker'de Ali b. Yahyâ el-Müneccim'in kütüphanesini görünce astronomiye merak sarmış ve hacca gitmekten vazgeçerek Abbâsî Halifesi Mu'temid-Alellah'ın kardeşi ve ikinci veliahdı Muvaffak'ın hizmetine girmiş, sonunda çağının en büyük astronomi ve astroloji âlimi olmuştur.

Latin dünyasının Albumasar ve Bizanslılar'ın Apomasar adıyla tanındıkları Ebû Ma'şer, Kindî'den başka Sind b. Ali ile Bettânî gibi o dönemin ünlü bilgin ve astronomları ile de yakın ilişki içindeydi. Hatta Sind b. Ali *el-Medḥalû'l-kebîr* adlı eserini ona armağan olarak verdiği halde Ebû Ma'şer'in bunu kendisine mal ettiği yolunda bazı görüşler mevcuttur. İddiaya göre kırk yedi yaşından sonra astronomi öğrenen bir kimsenin bu hacimde ve böylesine önemli bir eser yazması kolay bir iş değildir (İbnü'l-Kiftî, s.

107-108; ayrıca aş. bk.). Bazı kaynaklar onu astronomi ve astroloji alanında İslâm milletlerinin en âlimi, ayrıca İran'ın ve diğer milletlerin tarihini en iyi bilen biri olarak niteliyorsa da Ebû Ma'şer siyasi tarihten çok kültür tarihiyle ilgilenebilir.

İlk ve Ortaçağ bilim ve düşüncesinde hâkim olan genel anlayışa göre ay üstü âlemi her bakımdan ay altı âlemini sürekli olarak etkilemektedir. Bu ilkeden hareket eden Ebû Ma'şer, astronominin müsbet verilerine dayanarak astrolojiyi temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre zamanı belirleyen ve mevsimlerin meydana gelmesini sağlayan yıldızlar elbet ki her şahsın ahlâk, karakter ve psikolojik yapısı üzerinde etkili olacaktır (*el-Medḥalû'l-kebîr*, s. 33). Onun eserleri, Ortaçağ'dan modern çağın başlarına kadar astrolojiye inanan veya inanmayan herkes için başlıca kaynak olmuştur.

Saralı olduğu ve dolunay zamanında sarasının tuttuğu rivayet edilen Ebû Ma'şer 28 Ramazan 272'de (8 Mart 886) 100 yaşlarında Vâsıt'ta öldü.

Eserleri. Ebû Ma'şer'in kaleme aldığı eserlerin listesi İbnü'n-Nedîm ve İbnü'l-Kiftî tarafından zikredilmekte, bunlardan birincisinde otuz beş, ikincisinde otuz sekiz eser ismi yer almaktadır. Ba-

Ebû Ma'şer el-Belhî'nin *el-Medḥalû'l-kebîr* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Yenîcamî, nr. 1. 93)

